

УДК 340.13

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.58>

І. В. Завальнюк

аспірантка кафедри
загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»

ІСТОРИЗМ У ПРАВОВІЙ ЕТНОГРАФІЇ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Стаття присвячена аналізу правової етнографії як міждисциплінарної галузі досліджень, що вивчає взаємозв'язок права із соціокультурними, етнічними та традиційними особливостями спільнот. Особливу увагу приділено звичаєвому праву, його регулятивній функції, історичній еволюції та ролі у формуванні правопорядку. У роботі підкреслюється значення принципу історизму як ключового методологічного підходу, що дозволяє простежити розвиток правових норм у контексті історичних, соціальних і культурних змін. Цей підхід є необхідним для аналізу механізмів адаптації традиційних правових норм до сучасних умов, що сприяє збереженню їхньої актуальності та гармонізації з новими соціальними викликами.

Метою статті є висвітлення історичного підґрунтя звичаєвого права, його впливу на формування сучасних правових систем і потенціалу для інтеграції у позитивне право. Автор акцентує увагу на важливості врахування історичних, соціальних і культурних чинників у правотворчості, які забезпечують стабільність і ефективність правового регулювання в багатокультурному середовищі. Звичаєве право розглядається як джерело стабільності та культурної ідентичності, що водночас забезпечує адаптацію правових норм до сучасних реалій.

Стаття аналізує етапи розвитку правової етнографії, починаючи від праць Генрі Мейна, які заклали підвалини вивчення звичаєвого права, до сучасних досліджень, що інтегрують міждисциплінарні підходи. Особлива увага приділяється принципу історизму, який дозволяє зберігати автентичність звичаєвих норм, забезпечуючи їхню адаптацію до сучасних умов. У висновках наголошується на значенні історичного аналізу як основи для створення справедливих, адаптованих і стійких правових систем, які враховують багатогранність культурного контексту, історичного досвіду та соціальних потреб.

Ключові слова: *правова етнографія, звичаєве право, соціокультурні традиції, етнічні спільноти, юридична наука, історичні аспекти.*

Постановка проблеми. Правова етнографія є однією з ключових міждисциплінарних галузей сучасної правової науки, яка досліджує взаємозв'язок між правом, звичаями та соціокультурними традиціями різних народів. Ця галузь науки має глибокі історичні корені, які сягають досліджень звичаєвого права та традиційних правових систем. У різні історичні періоди правова етнографія сприяла розумінню механізмів формування та функціонування права в різних етнічних спільнотах, забезпечуючи тим самим важливі теоретичні й практичні основи для сучасного правотворення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останні дослідження у сфері правової етнографії надають принципу історизму центральне значення як методологічного підходу, що забезпечує комплексне вивчення права в його динаміці. Історизм дозволяє виявити закономірності еволюції правових норм і систем, спираючись на їх зв'язок із соціальними, економічними та культурними процесами. Завдяки цьому підходу правові явища досліджуються у контексті їх історичного розвитку, що дозволяє уникнути спрощеного чи фрагментарного аналізу.

Особливістю сучасної правової етнографії є її здатність за допомогою історизму пояснювати складні взаємодії між традиційними правовими системами та викли-

ками глобалізованого світу. Такий підхід сприяє адаптації правових норм до змінюваних соціальних умов, забезпечуючи їхню релевантність і життєздатність

Мета статті. Метою цієї роботи є визначення основних підходів до правової етнографії, аналіз її методології та розкриття значення цього напрямку для сучасного правового простору. Особливий акцент зроблено на дослідженні звичаєвого права як ключового об'єкта правової етнографії, а також на впливі культурних та етнічних чинників на правове регулювання. Дослідження має на меті підкреслити значення правової етнографії не лише для наукових досліджень, але й для практичного застосування у формуванні правових норм, адаптованих до культурного та етнічного розмаїття сучасного світу.

Таким чином, актуальність теми зумовлена необхідністю врахування етнічних і культурних особливостей у правотворенні, а також важливістю розвитку міждисциплінарних підходів для забезпечення справедливого та ефективного правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Правова етнографія є міждисциплінарною галуззю знань, яка досліджує взаємозв'язок права із соціокультурними, етнічними, релігійними та традиційними особливостями різних спільнот. Основним об'єктом вивчення правової етнографії є звичаєве право — система норм і цінностей, яка виникає на основі усталених традицій та регулює суспільні відносини в межах певних етнічних або культурних груп [12].

Ця дисципліна поєднує методологічні підходи юриспруденції, етнографії, соціології, культурної антропології та історії, що дає змогу досліджувати правові явища як у їхньому історичному розвитку, так і в сучасному соціокультурному контексті. Правова етнографія не лише аналізує джерела і форми звичаєвого права, але й розглядає механізми його функціонування, трансформацію у часі та взаємодію з позитивним правом у сучасних правових системах. Однією з ключових рис правової етнографії є її здатність вивчати право як невід'ємну частину культури. Це дозволяє виявляти, як правові норми відображають структуру соціальної організації,

економічні відносини, релігійні погляди та базові цінності спільнот [4, р.1-10].

Правова етнографія як науковий напрям сформувалася на перетині юридичних та етнографічних досліджень у другій половині XIX століття. Її виникнення було зумовлене інтересом до вивчення звичаєвого права, соціальних інститутів і традицій корінних народів та етнічних спільнот, які зберігали правову автономність навіть у межах колоніальних та постколоніальних правових систем [9].

Основи правової етнографії заклали європейські дослідники, які поєднували антропологічний і юридичний підходи. Одним із найвпливовіших серед них був англійський юрист Генрі Мейн. У своїй праці «Ancient Law» (1861) він досліджував зв'язок між звичаєвим правом і розвитком суспільств. Мейн розробив концепцію «статичного» і «динамічного» права, наголошуючи, що звичаєве право було ключовим механізмом соціальної регуляції в ранніх суспільствах, перш ніж його поступово замінили кодифіковані правові системи [1]. Вагомий внесок у розвиток правової етнографії зробили представники американської антропологічної школи, зокрема Льюїс Генрі Морган та Франц Боас. Їхні дослідження фокусувалися на правових звичаях корінних народів Північної Америки, досліджуючи зв'язок між соціальною організацією та правовими нормами. Наприклад, роботи Моргана вивчали роль родинно-общинних структур у формуванні правових інститутів, демонструючи, як соціальні відносини впливають на правові механізми [3].

У континентальній Європі значний внесок у розвиток правової етнографії зробили такі вчені, як Максим Ковалевський. Вони досліджували звичаєве право слов'янських народів, зосереджуючись на його взаємозв'язку із землеволодінням, сімейними відносинами та господарськими традиціями. Підхід Ковалевського був особливо цінним, оскільки він розглядав право як форму соціального регулювання, що постійно еволюціонує разом із суспільством [11]. У XX столітті інтерес до правової етнографії значно зріс унаслідок колоніальної експансії європейських держав. Колоніальні адміністрації стикалися з потребою розу-

міти звичаєві правові системи підлеглих народів, щоб ефективніше інтегрувати їх у колоніальні структури. Наприклад, Броніслав Маліновський, вивчаючи корінні народи Океанії, звертав увагу на те, як звичаєві правові системи забезпечували соціальний порядок без потреби в централізованій державній владі. Його висновки підкреслювали, що такі системи є не менш складними та дієвими, ніж кодифіковане позитивне право [2].

Після Другої світової війни правова етнографія отримала новий поштовх завдяки процесам деколонізації. Розпад колоніальних імперій сприяв посиленню інтересу до правових традицій корінних народів і локальних громад. Дослідники почали аналізувати, як ці традиції можуть інтегруватися в сучасні національні правові системи або співіснувати з ними.

Розвиток правової етнографії в Україні охоплює кілька важливих етапів, кожен із яких відображає специфіку історичних, соціальних та політичних процесів. Ця дисципліна, яка виникла в контексті дослідження звичаєвого права, поступово перетворилася на потужний інструмент осмислення правової культури українського народу.

У XIX — на початку XX століття основною метою правової етнографії було дослідження звичаєвого права українського селянства, яке залишалося важливим регулятором суспільних відносин. Перші українські дослідники, такі як Михайло Драгоманов та Олександр Кістяківський, звертали увагу на функції звичаїв у межах сільських громад, аналізували їхній вплив на земельні відносини, шлюбно-сімейну сферу та вирішення конфліктів. Ці праці закладали підвалини для подальшого осмислення звичаєвого права як унікального явища, що тісно пов'язане з інститутами місцевого самоврядування [8].

Міжвоєнний період став важливим для збереження і розвитку ідей правової етнографії, особливо серед українських науковців в еміграції. У цей час дослідники наголошували на необхідності систематизації та документування звичаєвих правових практик, які розглядалися як основа для формування національного законодавства в майбутній незалежній Україні.

Паралельно з цим правова етнографія слугувала інструментом для збереження національної ідентичності у вигнанні [10].

Радянський період став етапом занепаду правової етнографії, зумовленого ідеологічними обмеженнями. Звичаєве право розглядалося як «пережиток феодального минулого», а його вивчення зазнало суттєвих переслідувань. Однак навіть у цих умовах окремі аспекти звичаєвого права зберігалися в етнографічних дослідженнях, зосереджених переважно на культурних традиціях і фольклорі, що непрямо стосувалися правової сфери [7].

Після відновлення Україною незалежності правова етнографія отримала новий поштовх для розвитку. Вивчення звичаєвого права стало актуальним у контексті відновлення національної ідентичності та переосмислення історичних основ правової системи. Науковці почали аналізувати вплив звичаєвого права на сучасне законодавство України.

Сучасний етап розвитку правової етнографії в Україні характеризується інтеграцією міждисциплінарних підходів. Звичаєве право вивчається у взаємозв'язку з екологічними, етнокультурними та соціально-економічними аспектами. Особливий інтерес викликає дослідження традиційних правових практик у контексті захисту прав корінних народів і локальних громад, екологічних конфліктів та гармонізації правових норм із міжнародними стандартами.

Правова етнографія відіграє фундаментальну роль у вивченні звичаєвого права, забезпечуючи багатовимірний аналіз його природи, функцій та значення у сучасних правових системах. Звичаєве право, яке виникає з культурних традицій, соціальних норм і моральних цінностей певної спільноти, є одним із найдавніших механізмів регулювання суспільних відносин. Завдяки міждисциплінарному підходу, правова етнографія дозволяє дослідити цей феномен, поєднуючи юридичні, соціокультурні та антропологічні аспекти.

Одним із ключових завдань правової етнографії є документування та систематизація правових звичаїв. У багатьох культурах звичаєве право зберігається в усній формі, що робить його вразли-

вим до втрати. Методи «польових» досліджень, етнографічних інтерв'ю та спостережень дозволяють фіксувати ці норми, створюючи важливий базис для їхнього подальшого аналізу.

Особливий інтерес викликає вивчення соціальної функції звичаєвого права. Правова етнографія досліджує, як ці норми сприяють підтримці соціального порядку, врегулюванню конфліктів та забезпеченню гармонії в межах локальних громад. У багатьох випадках звичаєве право є більш адаптованим до специфіки локального середовища, ніж універсальні правові моделі, і слугує ефективним інструментом для вирішення щоденних проблем. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти, чому звичаєві норми часто зберігають свою актуальність навіть у сучасних умовах.

Важливим аспектом є дослідження взаємодії звичаєвого права з позитивним правом. У багатьох країнах звичаєві норми інтегруються в сучасні правові системи, зокрема у сферах земельних відносин, шлюбно-сімейного права, управління природними ресурсами та вирішення спорів [5]. Правова етнографія аналізує механізми такої інтеграції, розкриваючи, як традиційне право може адаптуватися до нових соціальних реалій, зберігаючи при цьому свою автентичність.

Взагалі, звичаєве право є одним із найдавніших та універсальних інструментів регулювання суспільних відносин, яке формується природним шляхом у межах спільнот через усталення норм поведінки, що відповідають їхнім соціальним, економічним та культурним потребам [6]. Як об'єкт правової етнографії, воно відкриває унікальну можливість для всебічного аналізу не лише правових норм, але й ширшої соціальної структури, цінностей та механізмів регуляції, які визначають спосіб життя спільнот.

Дослідження звичаєвого права через методи правової етнографії дозволяє глибше зрозуміти його багатогранність. Воно відображає локальну культуру, релігійні переконання, економічні реалії та історичні обставини розвитку спільнот, залишаючись ефективним регулятором навіть у сучасних правових системах. Унікальність звичаєвого права полягає у його

гнучкості та здатності адаптуватися до змін, забезпечуючи стабільність та соціальний порядок.

Звичаєве право часто не має формалізованої форми, воно існує переважно в усній формі, передаючись з покоління в покоління через традиції, звичаї та обряди. Методологія правової етнографії дозволяє фіксувати ці норми.

Звичаєве право виконує важливі регулятивні функції у багатьох аспектах суспільного життя. Воно регулює питання, які нерідко залишаються поза увагою позитивного права, наприклад, землекористування, релігійні практики та механізми вирішення конфліктів. Завдяки своїй локальній прив'язаності звичаєве право нерідко виявляється більш ефективним і прийнятним для членів спільноти, ніж універсальні моделі правового регулювання.

У сучасному світі звичаєве право активно взаємодіє з формалізованими правовими системами, зберігаючи свою релевантність. У багатьох країнах воно визнається як офіційне джерело права. Правова етнографія аналізує цю взаємодію, зосереджуючись на тому, як звичаєве право адаптується до нових реалій, зберігаючи водночас свою автентичність, та на тому, як формалізоване право може інтегрувати традиційні норми.

Цінність правової етнографії, як міждисциплінарного напряму, полягає у здатності досліджувати правові явища у контексті соціокультурного середовища, враховуючи локальні особливості та унікальні потреби різних спільнот. Вона сприяє гармонізації традиційних і сучасних правових норм, розкриваючи механізми їх взаємодії та адаптації до змінюваних умов.

Одним із важливих аспектів правової етнографії є її внесок у збереження та підтримку правового плюралізму. Як вже і було зазначено, у багатьох регіонах звичаєве право виступає ефективним засобом регулювання суспільних відносин, які не завжди можуть бути охоплені позитивним правом. Наприклад, у сфері земельних відносин, використання природних ресурсів або вирішення сімейних конфліктів, звичаєве право часто виявляється більш адаптованим до специфіки конкрет-

них громад. Правова етнографія дозволяє фіксувати, аналізувати та інтегрувати ці традиційні норми у сучасні правові системи, забезпечуючи їхню релевантність і ефективність.

Особливого значення правова етнографія набуває у процесах вдосконалення національного законодавства. Вона дозволяє враховувати місцеві традиції та соціокультурні особливості, що сприяє створенню правових норм, які відповідають реальним потребам суспільства. Це особливо важливо у сферах, де локальні спільноти зберігають автономність у своїх правових практиках, таких як громади корінних народів, релігійні або етнічні групи.

В умовах зростаючої уваги до прав людини та соціальної справедливості правова етнографія також є важливим інструментом захисту прав уразливих груп населення. Дослідження традиційних правових практик допомагають не лише зберегти культурну спадщину, але й адаптувати її до сучасних реалій, забезпечуючи інтеграцію цих груп у правове поле без втрати їхньої ідентичності. Крім того, правова етнографія вносить свій вклад у вирішення етнополітичних конфліктів. Дослідження правових традицій дозволяють краще зрозуміти глибинні причини суперечностей, знайти точки дотику між різними правовими системами та створити умови для мирного співіснування. Вона сприяє формуванню діалогу між спільнотами та державними інституціями, що особливо важливо для стабільності та злагоди в багатокультурних суспільствах.

Висновки. Правова етнографія є унікальним міждисциплінарним напрямом, що об'єднує юридичні, соціальні та культурні підходи до дослідження права в контексті його взаємодії з суспільством, традиціями та культурними практиками. Її значення полягає у здатності глибоко аналізувати звичаєве право, яке часто виступає основою соціальної гармонії, регуляції суспільних відносин та збереження культурної ідентичності.

Дослідження правової етнографії демонструють, що звичаєве право залишається важливим джерелом права навіть у сучасних правових системах, де воно співіснує

з позитивним правом, доповнюючи його та забезпечуючи регулювання у сферах, які залишаються поза увагою універсальних норм. Воно виконує ключові функції у вирішенні конфліктів, управлінні природними ресурсами, регулюванні земельних відносин та підтриманні соціальної стабільності, особливо в локальних громадах.

Правова етнографія сприяє збереженню та відновленню культурного і правового спадку, особливо в умовах сучасних соціальних і екологічних викликів. Її методи дозволяють документувати та систематизувати усні традиції, звичаї та обряди, створюючи основу для їх інтеграції в сучасні правові системи. Це особливо актуально для забезпечення правового плюралізму, який визнає множинність правових систем у межах однієї держави.

Сучасні дослідження у сфері правової етнографії підкреслюють її практичне значення для вдосконалення національного законодавства, захисту прав корінних народів, адаптації права до локальних умов та розв'язання етнополітичних конфліктів. Крім того, правова етнографія відіграє важливу роль у розвитку міжнародного права, сприяючи гармонізації правових систем різних держав із врахуванням культурного різноманіття.

Таким чином, правова етнографія є незамінним інструментом для дослідження права як соціального явища, що функціонує у взаємодії з культурою, традиціями та соціальною структурою суспільства. Її дослідження не лише розширюють теоретичні уявлення про право, але й сприяють створенню ефективних, справедливих та адаптованих до сучасних реалій правових систем.

Список використаної літератури:

1. Ancient Law, its connection with the early history of society and its relation to modern ideas, with an introduction and notes by Sir Frederick Pollock. 4th American from the 10th London edition (New York: Henry Holt and Co., 1906). URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/pollock-ancient-law>
2. Kowalczyk J. R. Bronisław Malinowski – antropolog w terenie. Culture.pl. 2020. URL: <https://culture.pl/pl/artukul/bronislaw-malinowski-antropolog-w-terenie>

3. Lewis Henry Morgan. Britannica. 2024. URL: <https://www.britannica.com/biography/Lewis-Henry-Morgan>
4. Starr J., Goodale M. Introduction: Legal Ethnography: New Dialogues, Enduring Methods. In: Starr J., Goodale M. (eds) Practicing Ethnography in Law. Palgrave Macmillan, New York. 2002. URL: https://doi.org/10.1007/978-1-137-06573-5_1
5. Бедрий М. Право і звичай: проблема співвідношення та взаємодії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Том 1. № 72. 2022. С. 11-17. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/266636>
6. Богачова Л.Л., Ковальчук Д.Р., Кундій А.Ю. Правовий звичай як джерело права в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. №4. 2021. С. 24-27. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/5.pdf
7. Веклич В. Концепт історико-правового дослідження радянського періоду: проблемні аспекти. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №12. С. 250-253. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2019/12/47.pdf>
8. Гримич М. Звичаєве право у дослідженнях Олександра Кістяківського. *Етнічна історія народів Європи*. Випуск 9. С. 28-33. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2001/9/articles/4.pdf>
9. Одарченко П. Етнографія. Історія і стан дослідів. Енциклопедія українознавства. Загальна частина (ЕУ-І). Мюнхен, Нью-Йорк, 1949. Т. 1. С. 184-194. URL: <http://litopys.org.ua/encycl/eui025.htm>
10. Потульницький В. Внесок української еміграції міжвоєнної доби у розвиток історичної науки: тематичний, методологічний та концептуальний аспекти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Історичні науки». 2020. № 31. С. 98-107. URL: https://idud.oa.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/nz_vyp_31_098.pdf
11. Фісенко С. Видатний юрист-компаративіст (до 170-річчя від дня народження Максима Максимовича Ковалевського). 2021. URL: <https://libkor.com.ua/news/4674-vidatnii-yurist-komparativist-do-170-richchja-vid-dnja-narodzhenja-maksima-maksimovicha-kovalevskogo>
12. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: «Укр. енцикл.», 1998. URL: https://leksika.com.ua/15801117/legal/etnografiya_yuridichna

Zavalniuk I. V. Historicism in legal ethnography: methodology and practical significance

The article is devoted to the analysis of legal ethnography as an interdisciplinary field of study that explores the relationship between law and the sociocultural, ethnic, and traditional characteristics of communities. Particular attention is given to customary law, its regulatory functions, historical evolution, and its role in establishing legal order. The study emphasizes the significance of the principle of historicism as a key methodological approach that allows for tracing the development of legal norms within the context of historical, social, and cultural changes. This approach is essential for analyzing mechanisms of adaptation of traditional legal norms to modern conditions, ensuring their relevance and harmonization with emerging societal challenges.

The purpose of the article is to highlight the historical foundations of customary law, its influence on the formation of modern legal systems, and its potential integration into positive law. The author underscores the importance of considering historical, social, and cultural factors in lawmaking, which ensures the stability and effectiveness of legal regulation in multicultural environments. Customary law is presented as a source of stability and cultural identity, while simultaneously enabling the adaptation of legal norms to contemporary realities.

The article examines the stages of the development of legal ethnography, from the foundational works of Henry Maine, who pioneered the study of customary law, to modern research integrating interdisciplinary approaches. Special attention is paid to the principle of historicism, which ensures the preservation of the authenticity of customary norms while facilitating their adaptation to contemporary conditions. The conclusions emphasize the importance of historical analysis as a foundation for creating fair, adaptable, and sustainable legal systems that reflect the multifaceted nature of cultural contexts, historical experiences, and social needs.

Key words: *legal ethnography, customary law, socio-cultural traditions, ethnic communities, legal science, historical aspects.*